

Krystyna Nikołajczuk

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki
Ukraina

Najwyższy czas na frazeologię. Nauczanie polskich frazeologizmów o znaczeniu temporalnym w środowisku ukraińskojęzycznym

Abstrakt. Artykuł poświęcony jest badaniom nad znajomością normy w zakresie wybranych polskich związków frazeologicznych określających pojęcia czasowe wśród osób ukraińskojęzycznych uczących się polszczyzny. Kompetencja frazeologiczna została przeanalizowana głównie na podstawie badań ankietowych. Ujawniono, jakie związki frazeologiczne spośród tych o znaczeniu temporalnym mogą przysparzać najwięcej kłopotów osobom ukraińskojęzycznym. Zaproponowano różne typy ćwiczeń językowych doskonalących umiejętności stosowania frazeologizmów o znaczeniu czasowym przez Ukraińców uczących się języka polskiego.

Słowa kluczowe: *frazeologia temporalna, interferencja, glottodydaktyka, język polski jako obcy, język ukraiński*

„Dobra znajomość frazeologii jest znakiem naprawdę dobrej znajomości języka”, – słusznie pisze lwowska badaczka Ałła Krawczuk (2011: 408). Ucząc polszczyzny ukraińskich studentów na Narodowym Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki, wykładowcy m.in. poświęcają szczególną uwagę frazeologii, w tym zarówno z punktu widzenia praktyki, jak i teorii:

Opanowanie frazeologii danego języka jest ważnym elementem zajęć poświęconych kształceniu sprawności leksykalno-komunikacyjnych, zdolność bowiem do odczytania wszystkich aspektów znaczenia frazeologizmów oraz do aktywnego posługiwania się przy wypowiedaniu się w języku obcym świadczy o wysokim poziomie kompetencji językowej i komunikacyjnej. Frazeologia wzbogaca słownictwo, rozwija kompetencję kulturową, jest narzędziem do poznania nowego językowego obrazu świata (Dilna, Sahata 2010: 136).

Pomocne pod tym względem są ćwiczenia z frazeologii, zawarte zarówno w specjalnych podręcznikach (Buttler 1975; Pięcińska 2006; Ry-

bicka 1993), jak i licznych pracach glottodydaktycznych zawierających mniejsze lub większe partie poświęcone nauczaniu obcokrajowców polskich frazeologizmów. Frazeologia pod względem glottodydaktyki jest także przedmiotem rozważań naukowych badaczy polskich, m.in. Anny Dąbrowskiej, Urszuli Dobesz, Małgorzaty Pasieki (2010), Agnieszki Madei (2001; 2007), Alicji Nowakowskiej (2004), Grażyny Zarzyckiej (2010; 2012), Patrycji Pałki (2004), Włodzimierza Kowalskiego (2005), Anny Trębskiej-Kerntopf (2005), Anny Mazanek (2005), Anny Rabczuk (2011) i in. Zagadnienia frazeologiczne przez pryzmat glottodydaktyki są m.in. przedmiotem zainteresowań ukraińskich językoznawczyń Ałły Krawczuk (2010; 2011; 2012), Julii Dilnej (głównie frazeologizmy pojawiające się w prozie młodzieżowej: 2008; 2010; 2011), Julii Sahaty (głównie frazeologizmy zawierające nazwy zwierząt: 2009) czy też Oksany Baraniwskiej (2007) etc.: badaczki rozpatrują polską frazeologię ze względu na odbiorcę ukraińskiego, proponują swoje własne ćwiczenia, w których przede wszystkim pojawiają się „trudne” (np. ze względu na transfer negatywny) dla osób ukraińskojęzycznych frazeologizmy. W ramach magisterskich zajęć z metodyki nauczania języka polskiego jako obcego studenci polonistyki lwowskiej sami próbują tworzyć ćwiczenia z frazeologizmami różniącymi się w ich rodzimym języku i języku polskim niektórymi członami, znaczeniem etc., co z kolei sprzyja doskonaleniu ich biernej i czynnej znajomości polskiej frazeologii.

Jednak takich prac, czyli prac ujawniających „piętę achillesową” Ukraińców w zakresie stosowania polskiej frazeologii oraz oferujących różne typy ćwiczeń frazeologicznych w celu podwyższenia kompetencji językowej tych ostatnich, jest wciąż za mało. Poza uwagę badaczy np. znajduje się frazeologia temporalna polszczyzny, mimo że czas w życiu człowieka jest bardzo ważny, co zresztą odzwierciedlone zostało w gramatyce oraz leksyce i frazeologii języka polskiego. Pod tym względem możemy wymienić jedynie artykuł Anny Rabczuk i Katarzyny Kuś *Od zmierzchu do świtu – nietarantynowska frazeologia* (2009), w którym autorki podają ćwiczenia z frazeologizmami zawierającymi człony *dzień, noc, wieczór, rano i świt* (wśród nich są także frazeologizmy o innym znaczeniu niż temporalne).

Przedmiotem analizy w proponowanym artykule czynimy zatem kompetencję ukraińskojęzycznych użytkowników polszczyzny w zakresie używania frazeologizmów na określenie pojęć czasowych¹. W artykule uwzględniono 20 związków frazeologicznych (dalej ZF) oznaczających okresy ludz-

¹ Niniejsza praca jest rozwinięciem oraz uzupełnieniem wcześniejszych badań (Nikołajczuk 2013).

kiego życia: dzieciństwo, młodość, wiek średni oraz starość. Te 20 ZF, wyekscerpowanych ze słowników języka polskiego², zostało przeanalizowanych w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (dalej NKJP) oraz Internecie (ogółem zbadano 10 171 kontekstów). Na podstawie badań kontekstowych ujawniono poziom kompetencji *native speakerów* w zakresie stosowania polskiej frazeologii temporalnej (pod uwagę bierze się konteksty, w których osadzono temporalne ZF o normatywnej postaci znaczeniowo-strukturalnej; innowacje frazeologiczne nie są w tej sytuacji uwzględniane³). Analiza realizacji funkcjonalnych analizowanych ZF pozwoli również na doprecyzowanie znaczeń niektórych z nich (w wypadku, kiedy w różnych słownikach przytacza się nieco odmienne definicje tego samego ZF). Konteksty korpusowe posłużyły również jako podstawa do stworzenia przez nas ćwiczeń z temporalnymi ZF⁴. W badaniu (zarówno kontekstowym, jak i ankietowym) bierze się pod uwagę znaczenie ZF na trzech poziomach: sygnifikacyjnym (najogólniejsze znaczenie ZF, które odzwierciedlone jest w słownikach), desygnacyjnym (ukonkretnienie, dopełnienie znaczenia ZF na poziomie sygnifikacyjnym: ukazuje konkretną relację ZF z przedmiotem lub zjawiskiem pozajęzykowym) i konotacyjnym (dodatkowe cechy emocjonalno-oceniająco-stylistyczne, które zwykle są przedstawiane w definicjach słownikowych w postaci specjalnych kwalifikatorów (np.: iron., przest., pogard. etc.)) (szczegółowo na ten temat pisali B. Білоноженко, І. Гнатюк (1989), І. Тепляков (1987; 1988; 1990; 2005), А. Кравчук (2005) etc.). Analizę kontekstową prowadzono równoległe z badaniami ankietowymi wśród ukraińskich studentów. Pozwoliły one wykryć ewentualne trudności, które mogą napotkać Ukraińcy uczący się polszczyzny. W badaniach ankietowych wzięło udział 100 respondentów: są to studenci na zaawansowanym poziomie znajomości języka polskiego (88% respondentów to osoby studiujące polonistykę na Narodowym Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki (dalej SP) oraz jej absolwenci (dalej AP)), pozostała zaś część (12%) to studenci stosunków międzynarodowych (dalej SSM). Zadanie respondentów polegało na zdefiniowaniu zaproponowanych ZF (wskazówki

² Korzystamy ze słowników: ISJP, MSF, SFJP, SFWP, SFwUTiA, USJP, WKS, WSE, WSFJP, WSF PWN. Odpowiednie skrótkowce podaje się na końcu artykułu w wykazie skrótów użytych w tekście.

³ Pojęcia „norma frazeologiczna” oraz „innowacja frazeologiczna” rozumiemy według Stanisława Bąby, a zatem norma frazeologiczna to „zbiór zaaprobowanych przez polską społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach”, innowacja zaś to „wszelkie odchylenie od normy frazeologicznej” (2009: 11, 25).

⁴ Korpus w nauczaniu języka polskiego jako obcego m.in. stał się przedmiotem badawczym w artykułach B. Chachulskiej (2005), G. Gałkowskiego (2005).

na to, że dotyczą one czasu, nie było) oraz użyciu ich w krótkich kontekstach. 20 analizowanych ZF podzielono na dwie grupy: Ankieta 1 – 10 ZF (50 respondentów); Ankieta 2 – jeszcze 10 ZF (50 respondentów). Poniżej podaje się ogólne wyniki dwóch ankiet:

Tabela 1. Wyniki ankiety 1

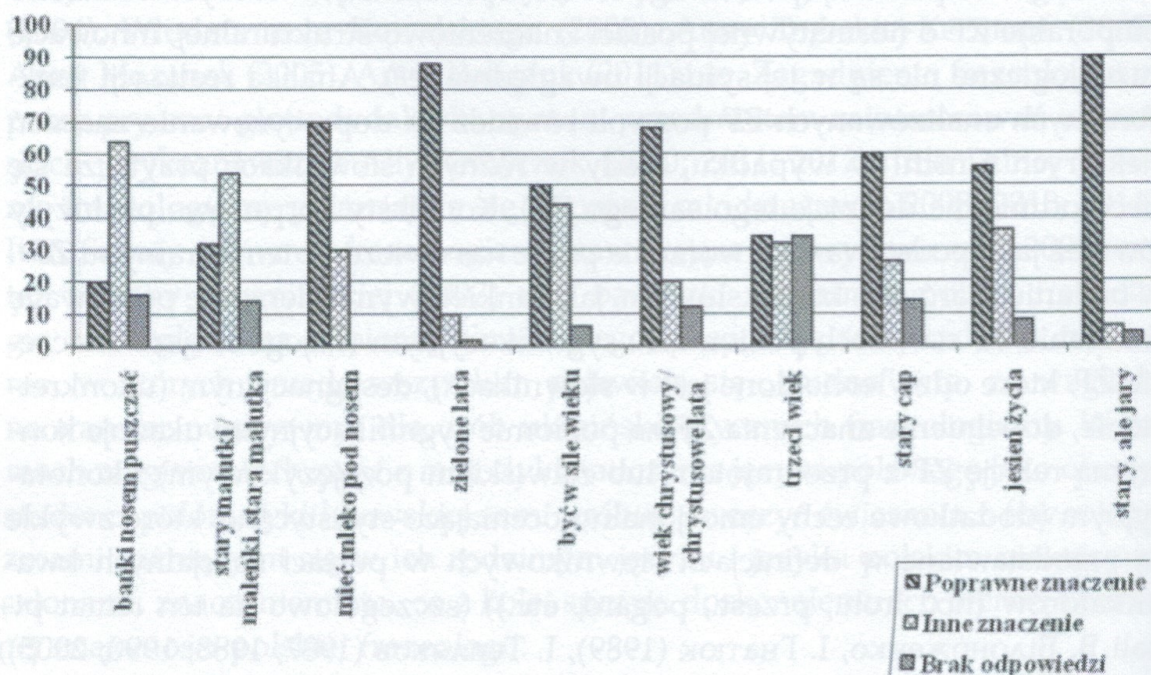
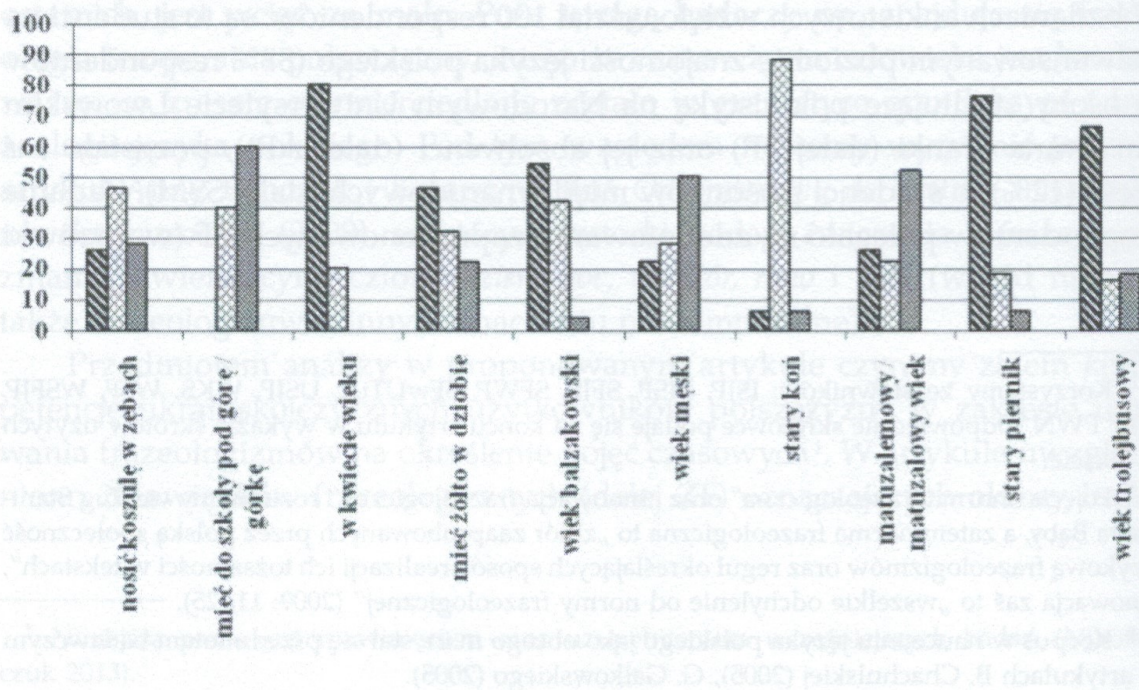

Tabela 2. Wyniki ankiety 2

Uwzględniając wyniki dwóch ankiet, dochodzimy do wniosku, że ukraińscy respondenci najlepiej radzą sobie z rozumieniem i używaniem tych temporalnych ZF, które albo są podobne (w większości pod względem formalnym) do ZF istniejących w ich rodzimym języku, albo są internacjonalizmami (*wiek chrystusowy, chrystusowe lata, wiek balzakowski*). I tak, 90% ankietowanych poprawnie zdefiniowało polski ZF *stary, ale jary* 'o kimś niemłodym, ale czerstwym, zdrowym, silnym', czego przyczyną jest chyba wspólny mechanizm myślenia metaforycznego w języku polskim oraz ukraińskim, ponieważ w tym ostatnim też istnieje fraza o podobnej strukturze i o tym samym znaczeniu *Старий, старий, але ярий*. Pozytywny transfer owocuje również właściwym rozumieniem przez studentów ZF *stary cap* o znaczeniu 'stary, zniedołężniały, lubieżny, głupi, brzydki, nieprzyzwoicie się zachowujący wobec kobiet mężczyzna'. W języku ukraińskim w jego odmianie mówionej często używa się obraźliwego określenia starszego mężczyzny, takiego, jaki bardzo interesuje się kobietami, *старий уан/уанок*. 74% respondentów, najprawdopodobniej pod wpływem języka ukraińskiego, skojarzyło znaczenie ZF *stary cap* ze starością. W strukturze znaczeniowej, według respondentów obok semów sygnifikacyjnych 'stary + mężczyzna' pojawiły się jednak różne semy desygnacyjne: 'stary mężczyzna' + 'który aktywnie interesuje się kobietami, ale one nim nie'⁵, 'zniedołężniały'⁶, 'nie bardzo atrakcyjny', 'głupi' (ogółem – 60% respondentów (są to poprawne definicje)). Niektórzy respondenci (pozostałe 14%) jednak udzielili niepoprawnej odpowiedzi, wyodrębniając obok semów sygnifikacyjnych 'stary + mężczyzna' błędne semy desygnacyjne: 'doświadczony'⁷ (pod wpływem chyba stereotypu, że starość kojarzy się też z doświadczeniem życiowym), 'stara się wyglądać młodo, ale wygląda to groteskowo'⁸, 'zachowuje się, ubiera się, mówi jak młody facet', 'chce wyglądać młodziej'. *Stary cap* w ujęciu osób ankietowanych to też 'siwy człowiek' (AP); ktoś, kto 'robi z siebie mądrzejszego, niż jest w życiu' (SP); 'udaje z siebie młodą osobę' (3 odpowiedzi) albo w ogóle 'tak mówią, kiedy ktoś chce obrazić kogoś innego niezależnie od wieku' (SSM).

⁵ Jeden respondent AP, chyba biorąc pod uwagę skojarzenie *starszy mężczyzna – brak powodzenia u kobiet*, pod frazeologizmem *stary cap* rozumie *starego kawalera*: 'może chodzi o starego kawalera'.

⁶ W taki sposób frazeologizm *stary cap* zdefiniował też SSM, nie precyzując jednak wieku człowieka: 'człowiek do niczego nie przydatny, nic nie wart'.

⁷ Znaczenie 'człowiek doświadczony' (w tym niekoniecznie stary) w języku polskim mają frazeologizmy zawierające nazwy innych zwierząt: *stary lis/wrób* (USJP).

⁸ Podobne znaczenie, co prawda z semem dyferencjalnym płci, ma polski ZF *Z tyłu liceum, z przodu muzeum* o znaczeniu 'pot. iron. a. żart. o starszej kobiecie, która chce wyglądać młodo, ale jej twarz zdradza prawdziwy wiek' (WSF PWN).

W definicjach napisanych przez studentów pojawia się też (poprawne) negatywne natężenie znaczenia konotacyjnego tego ZF: 'obraźliwy', 'z lekceważeniem', 'pogardliwy'.

Język rodzimy pomaga Ukraińcom uczącym się polszczyzny w odbieraniu ZF: *zielone lata* (ukr. *молодий зелений*; poprawne odpowiedzi – 88%), *w kwiecie wieku* (ukr. *у розквіті сил*; poprawne odpowiedzi – 80%), *mieć mleko pod nosem* (ukr. *молоко не обсохло у кого, молоко на губах у кого, губи в молоці в кого, з молоком на губах, (материне) молоко на губах не обсохло/висохло*; poprawne odpowiedzi – 70%), *jesień życia*⁹ (ukr. *осінь життя*; poprawne odpowiedzi – 56%). Ukraiński frazeologizm *молоко на губах не обсохло/висохло* o formalnie nieco innej strukturze niż polski *mieć mleko pod nosem* na tyle mocno tkwi w świadomości osób ukraińskojęzycznych, że jedna studentka polonistyki, mimo (błędnej!) zdefiniowania polskiego frazeologizmu: 'kiedy dorosły człowiek zachowuje się jak dziecko, nie umie sobie poradzić w życiu; w przytłaczającej większości dotyczy to mężczyzn', ilustruje go zdaniem *U niego jeszcze mleko pod nosem nie wyschło*.

Dwa ZF – *w sile wieku* i *w kwiecie wieku* – o podobnej strukturze formalnej i znaczeniowej (por. ZF *w sile wieku* 'ktoś, kto jest w pełni sił życiowych, nie jest już młody, a jeszcze nie jest stary (zwłaszcza o mężczyźnie)'; ZF *w kwiecie wieku* 'w wieku młodym lub średnim'¹⁰; w pełni sił życiowych) Ukraińcy pojmują w różny sposób: tylko 50% ankietowanych podało poprawną pełną definicję dla ZF *w sile wieku* i aż 80% – dla ZF *w kwiecie wieku*. Poziom znajomości ZF *w sile wieku* wśród osób ankietowanych wzrasta, kiedy bierze się pod uwagę nie definicje słownikowe tego ZF, lecz jego znaczenie wynikające z kontekstów NKJP. I tak, wyniki przeszukiwania tego frazeologizmu w NKJP nie potwierdzają ograniczonych ram dotyczących konkretnego wieku człowieka, czyli wieku średniego. Zwykle te granice wie-

⁹ Wśród niepoprawnych definicji ZF *jesień życia* warto zwrócić uwagę na 2 napisane przez SP: 'złote lata życia' oraz 'coś dobre, miłe, przyjemne w życiu'. SP, jak widać, kojarzą ten frazeologizm przede wszystkim z czymś pozytywnym. Ciekawe, że w świadomości Polaków *starość*, wyrażona ZF *jesień życia*, też jest piękna, beztrudna, radosna etc., co wynika z kontekstów NKJP oraz Internetu: stosunek kontekstów, w których wykorzystano ZF *jesień życia*, o negatywnej treści, w porównaniu z kontekstami o pozytywnej treści, jest 18% : 82% (dokładniej o tym problemie zob. (Николайчук 2012)).

¹⁰ Sem 'średni wiek' obok 'młody wiek' wyodrębnia się jedynie w WFSJP. Inne słowniki (ISJP, WSF PWN, USJP, WSF) zawężają znaczenie tego ZF do jednego semu temporalnego: 'młody wiek'. W NKJP oraz Internecie spośród 291 kontekstów, gdzie użyto tego ZF w jego tradycyjnej postaci formalno-znaczeniowej, w 62 kontekstach jednoznacznie ujawnia się sem temporalny 'młodość', w 123 zaś – sem temporalny 'średni wiek'.

kowe w kontekstach są szersze: *Najwięcej wśród nas jest osób w sile wieku – od 17. do 64. roku życia, zdolnych do pracy* („Dziennik Zachodni”). Największa liczba lat, którą ma człowiek *w sile wieku*, sięgnęła 73 lat, najmniejsza zaś – 5 miesięcy: *Otóż jestem w sile wieku, mam 73 lata, i niestety nie pochodzę z rodziny długowiecznej [...]* (Sprawozdanie stenograficzne z obrad Sejmu RP z dnia 12.10.1995, 2 kadencja, 62 posiedzenie, 2 dzień); *A teraz facet w sile wieku – ukończone 5 miesięcy – pozwala cycowi memu na godzinę, góra półtora godziny przerwy* (Usenet – pl.soc.dzieci. W tym kontekście jednak ZF *w sile wieku* używa się nieco żartobliwie). Przemawia to chyba za tym, że Polacy przede wszystkim rozumieją ten ZF nie jako określenie wieku średniego, lecz zgodnie z jego semem ‘być w pełni sił życiowych’, który należy do ogólnej struktury znaczenia (obok ‘być dorosłym, dojrzałym’) tego frazeologizmu w definicjach WSF PWN, USJP, SFJP, WSF¹¹. Uwzględniając ten fakt, możemy stwierdzić wzrost poziomu znajomości ZF *w sile wieku* wśród Ukraińców, ponieważ 74% respondentów wyodrębniło (osobno lub w połączeniu z innymi semami) sem ‘w pełni sił życiowych’.

Odpowiedniki (strukturalnie nieco odległe) w języku ukraińskim ma też polski ZF *mieć żółto w dziobie* (ukr. *горобеня жовтодзьобе, курча жовтороте (пухнасте)*). W języku ukraińskim jednak jest on rzadko używany. A zatem przypuszczamy, że aż 46% ankietowanych poprawnie zdefiniowało ten ZF na podstawie skojarzeń metaforycznych. Bardzo ważny pod względem glotto-dydaktyki jest ten fakt, że polski ZF *mieć żółto w dziobie* nie jest frekwencyjny w NKJP oraz Internecie: znaleziono bowiem tylko 3 konteksty zawierające ten ZF, w tym 2 – użycia innowacyjne. Znaczy to, że ci respondenci, którzy zaproponowali błędną definicję ZF *mieć żółto w dziobie*, są mniej narażeni na zakłócenie komunikacji z Polakami, którzy jak wykazują badania korpusowe niezbyt często używają tego ZF. Z innej zaś strony poprawne skojarzenia metaforyczne pomogą w odebraniu potocznego rzeczownika *żółtodziób* o znaczeniu ‘młody, niedoświadczony chłopak; młokos’, często używanego przez *native speakerów* (na zapytanie [base=żółtodziób] w NKJP znaleziono 729 kontekstów).

ZF *stary piernik* 76% respondentów zdefiniowało we właściwym tradycyjnym znaczeniu ‘o starym, niedołącznym mężczyźnie’. W języku ukraińskim nie ma takiego ZF. W jego stylu potocznym jednak często używa się innego ZF, zawierającego rzeczownik (pejoratywny) *непдун*, fonetycznie podobnego do polskiego rzeczownika *piernik* – ukr. ZF *старий непдун* o tym samym znaczeniu sygnifikacyjno-desygnacyjnym, co polski ZF *stary piernik*.

¹¹ Ten ostatni (WSF) definiuje frazeologizm *być w sile wieku* bez semu ‘być dorosłym, dojrzałym’: ‘być człowiekiem w pełni sił witalnych’.

Znaczenie konotacyjne zaś trochę się różni: w języku ukraińskim natężenie negatywne tego ZF jest, jak wydaje się, silniejsze. A zatem chyba na podstawie podobieństwa fonetycznego polskiego i ukraińskiego leksemu polski ZF *stary piernik* został poprawnie zrozumiany przez ankietowanych.

W przypadku innego polskiego ZF, dzisiaj już przestarzałego – *wiek trolejbusowy* – zachodzi nieco paradoksalna sytuacja. Poziom znajomości znaczenia tego ZF ('powyżej pięćdziesiątego roku życia' (WSFJP)) wśród *native speakerów* jest niski: w NKJP oraz Internecie znaleziono tylko 31 kontekstów jego użycia (włącznie z innowacjami). Stosunkowo niska frekwencja ZF *wiek trolejbusowy* jest uwarunkowana chyba tym, że jest on przestarzały i ograniczony terytorialnie (warszawskie). Potwierdzeniem niskiej znajomości tego ZF wśród rodzimych użytkowników polszczyzny są pytania na forach dotyczące jego znaczenia: *O i czy mogłabyś powiedzieć jaki jest wiek trolejbusowy – bo spodobało mi się to stwierdzenie [odpowiedź:] Numery trolejbusów w Warszawie były dwucyfrowe i zaczynały się od cyfry 5. Pani po pięćdziesiątce była w wieku trolejbusowym* (<http://okiemgackowej.blox.pl>). Tymczasem aż 66% osób ukraińskojęzycznych zdefiniowało ten ZF jako 'starość, emerytura'. Przypuszczamy, iż w tej sytuacji pomocny stał się nie tyle język rodzimy, w którym nie ma tego ZF, ile własna kompetencja kulturowa oraz stereotypowe spojrzenie studentów na „ukraińską codzienność”. Chodzi najprawdopodobniej o skojarzenia, że często trolejbusem na Ukrainie jeżdżą albo studenci (bo jest tańszy niż autobus), albo właśnie emeryci, ponieważ nie muszą płacić za przejazd tym środkiem transportu. Hipotezę tę potwierdza się w niektórych definicjach respondentów: *wiek trolejbusowy* to 'wiek studiów' (SSM; 1 definicja), ale też o 'starszych ludziach, o emerytach, którzy jeżdżą najczęściej trolejbusem' (SP), 'to chyba znaczy starszy wiek, kiedy babcie i dziadkowie jeżdżą już tylko trolejbusem' (SP), 'wiek człowieka na emeryturze, bo zazwyczaj emeryci jeżdżą trolejbusem za darmo: *Jaki wspaniały jest wiek trolejbusowy: jeździsz za darmo i na wszystkich krzyczysz!*' (SSM).

Znajomość tła historyczno-kulturalnego pomaga Ukraińcom uczącym się polszczyzny w odbieraniu ZF *wiek chrystusowy*, *chrystusowe lata*, *wiek balzakowski*. Np.: 54% ankietowanych uważa, że *wiek balzakowski* to wiek kobiety 'po trzydziestce', 'około czterdziestki', 'między 30. a 40. rokiem życia'. Bardzo blisko poprawnej odpowiedzi było 32% respondentów, którzy myślą, że jest to wiek 'po czterdziestce'; czasami też wskazane są błędne semy o charakterze desygnacyjnym: 'zawyczaj tak mówią o rozwiezionych kobietach (samotnych)' (SSM), 'kobieta po czterdziestce, która już dawno jest matką, a jeszcze chce biegać na randki' (SP) czy też 'mówi się o kobiecie po czterdziestce, która chce miłości, ale już nie jest taka młoda' (SP).

Nie zawsze jednak frazeologizmy internacjonalne są znane ukraińskim respondentom. I tak, międzynarodowy ZF *matuzalemowy/matuzalowy wiek* (ukr. *мафусаїлів вік* (rzadko używany)) poprawnie odbiera tylko 26% ankietowanych – ‘różna starość’. 52% ankietowanych w ogóle nie udzieliło informacji dotyczących rozumienia przez nich tego ZF. 22% zaś podało błędne definicje: np. ‘kilkumiesięczne dziecko’, ‘osoba młoda, aktywna’, ‘ktoś taki młody, szczęśliwy, nie martwi się niczym’, a nawet ‘kiedy mają zdawać egzaminy maturalne’.

W przypadku ZF *stary malutki/maleńki, stara maleńka, nosić koszulę w zębach* Ukraińcy ulegają transferowi negatywnemu. I tak, tylko 32% respondentów słusznie uważa, że znaczenie frazeologizmów *stary malutki/maleńki, stara maleńka* jest związane ze zbyt poważnym zachowaniem, zbyt mądrymi myślami jak na swój wiek. Np.: ‘**Stary malutki/maleńki, stara maleńka** – to znaczy, że dziecko coś mówi albo zachowuje się jako starszy człowiek: *Anna to stara malutka, czasem mówi o bardzo poważnych rzeczach*’ (AP). 54% natomiast udzieliło błędnej definicji, w tym 30% – pod wpływem formalnie podobnego ukraińskiego przysłowia *Старе, як мале: що побачить, того й просить* albo jego skróconej wersji *старе, як мале* o znaczeniu ‘starszy ludzie zachowują się jak dzieci’, a także odpowiednich we wspólnocie ukraińskojęzycznych stereotypów: *Dziadek mój jest jak stary malutki* (SP); *Babcia strasznie się obraziła na to, stara malutka jest* (SP).

Mniej respondentów (26%) zna ZF *nosić koszulę w zębach* (‘być małym dzieckiem’). Spora część ankietowanych albo w ogóle nie zdefiniowała tego ZF (28%), albo wytłumaczyła go niepoprawnie (46%). Wśród błędnych definicji znalazły się m.in. takie: ‘kiedy człowiek jest uratowany od jakiejś biedy’ (SSM), ‘być szczęśliwym’ (SSM), ‘kiedy osoba jest bardzo szczęśliwa i może uniknąć szkody’: *W tym nieszczęsnym wypadku on został nieuszkodzony. Nosi koszulę w zębach*’ (SSM). Ukraińcy, jak widać, mylą znaczenie tego ZF ze znaczeniem innego polskiego ZF *w czepku urodzony, urodzić się w czepku* (‘o kimś mającym wielkie szczęście w życiu’ (WSF PWN)). Fakt ten związany jest chyba z oddziaływaniem języka rodzimego, w którym funkcjonuje ZF *народитися в сорочці*, zawierający rzeczownik *сорочка* (pol. *koszula*). Ten wspólny element ukr. *народитися в сорочці* oraz pol. *nosić koszulę w zębach* spowodował skojarzenie między tymi ZF. Ukraińscy respondenci przypisali zatem polskiemu frazeologizmowi *nosić koszulę w zębach* (błędne) znaczenie ukr. ZF *народитися в сорочці* ‘być szczęśliwcem’.

Niewiele osób ukraińskojęzycznych zna systemowe znaczenie także pozostałych ZF: *trzeci wiek* (34%), *wiek męski* (22%), *bańki nosem puszczać* (20%), *stary koń* (6%), *mieć do szkoły pod górę/górkę* (0). Największym zagrożeniem mogącym spowodować zakłócenie w komunikacji polsko-

języcznej Ukraińców z Polakami jest niski poziom znajomości ZF *stary koń*, *trzeci wiek*, *wiek męski*, ponieważ te ostatnie dość często występują w NKJP oraz Internecie, co znaczy, że są używane przez *native speakerów* (por.: *trzeci wiek*: 1825 kontekstów¹²; *stary koń*: 202 konteksty; *wiek męski*: 104 konteksty; *mieć do szkoły pod górę/górkę*: 30 kontekstów; *bańki nosem puszczać*: 0 kontekstów¹³). I tak, Ukraińcom uczącym się polszczyzny rozumienie ZF *trzeci wiek* sprawia trudności. 34% respondentów nie udzieliło żadnej informacji dotyczącej znaczenia tego ZF. 3 ankietowanych uważa, że frazeologizm ten określa trzecie tysiąclecie (XXI wiek), stąd chyba u 3 innych respondentów pojawiło się skojarzenie 'trzeci wiek to innowacje technologiczne': 'coś jest bardzo nowoczesne: *W tym sklepie można kupić komórkę trzeciego wieku*' (AP). Motywując chyba znaczenie ZF liczebnikiem *trzeci*, 6 Ukraińców zdefiniowało ZF *trzeci wiek* 'od 20 do 30 lat' (2), '30 lat', '30 i więcej lat', 'młodość'; 3 innych zaś zaproponowało definicję 'dojrzałość', 'dojrzałość, wiek po młodości' (co chyba też oznacza 'po 30. roku życia'). Np.: *W trzecim wieku zabrano Pawła do wojska* (SP). I tylko 34% respondentów skojarzyło sobie ten ZF z okresem starości, emerytury (w tym 1 AP zdefiniowała frazeologizm jako 'bardzo stary'). Np.: *Stary już jestem, wnuczku. Zaczęłam już swój trzeci wiek życia* (AP).

Podsumowując wyniki przeprowadzonej ankiety, a także uwzględniając obserwacje czynione w trakcie zajęć z Ukraińcami uczącymi się polszczyzny, możemy stwierdzić, że poziom znajomości frazeologii temporalnej wśród osób ukraińskojęzycznych na ogół jest średni. Najlepiej znane są Ukraińcom ZF *stary, ale jary*, *zielone lata*, *w kwiecie wieku*, *stary piernik*, *mieć mleko pod nosem*, *stary cap*, *wiek trolejbusowy*, *jesień życia*, *mieć żółto w dziobie*, w których odbieraniu pomaga im język rodzimy, oraz międzynarodowe ZF

¹² Tu i dalej podaje się liczbę kontekstów NKJP, gdzie wykorzystano ZF w ich tradycyjnej postaci formalno-znaczeniowej, bez innowacji różnego typu. Jeśli chodzi o ZF *trzeci wiek*, to jest on najczęściej używany nie samodzielnie, lecz jako komponent nazwy popularnych, m.in. też w Polsce, uczelni dla ludzi w podeszłym wieku *Uniwersytet Trzeciego Wieku* (pojawia się w 1650 kontekstach: 899 kontekstów – pełna nazwa, 209 kontekstów – *Uniwersytet III Wieku*, 542 konteksty – skrótowiec *UTW*) oraz *Akademia Trzeciego Wieku* (pojawia się w 41 kontekstach: 33 konteksty – pełna nazwa, 8 kontekstów – *Akademia III Wieku*).

¹³ Na podstawie badań korpusowych możemy stwierdzić, że frazeologizm ten nie jest dobrze znany także Polakom, a co najmniej nie jest przez nich często używany. W żadnym z 14 wyników NKJP nie znaleziono frazeologizmu *bańki nosem puszczać* w znaczeniu 'być małym dzieckiem', w kontekstach zaś najczęściej obserwujemy jego dosłowne odczytanie: *Ale nikt nie umiał puszczać baniek nosem tak, jak on! Kiedyś do nosa przykleił sobie gumę do żucia i wydmuchał balona, który zakrył pół nieba* (Usenet – pl.soc.religia). Warto też zwrócić uwagę na fakt, że ZF *bańki nosem puszczać* rejestruje tylko WSFJP, co jeszcze raz przemawia za niską frekwencją tej jednostki.

wiek chrystusowy/chrystusowe lata, wiek balzakowski. Najgorzej respondenci radzą sobie z rozumieniem i używaniem ZF *bańki nosem puszczać, trzeci wiek, mieć do szkoły pod górę/górkę, wiek męski, stary koń, matuzalemowy/matuzalowy wiek*, a również *stary malutki/maleńki, stara malutka, nosić koszulę w zębach*, w których do mylenia znaczeń dochodzi skutek ulegania transferowi negatywnemu lub sugerowania się niewłaściwym odczytaniem metafory, leżącej u podstaw ZF. Nieznajomość ZF *stary malutki/maleńki, stara malutka, nosić koszulę w zębach* czy często używanych *stary koń, trzeci wiek, wiek męski* może przysporzyć problemów w komunikacji polskojęzycznej Ukraińców z Polakami. Dlatego w celu podwyższania kompetencji Ukraińców uczących się języka polskiego w zakresie stosowania polskiej frazeologii trzeba przygotowywać ćwiczenia przeznaczone specjalnie dla tej grupy językowej i uwzględniające ZF tzw. „trudne” ze względu na odbiorcę ukraińskojęzycznego. Nie powinny się w tych ćwiczeniach pojawiać ZF o niskiej frekwencji w NKJP oraz Internecie, czyli ZF rzadko używane przez *native speakerów* (*bańki nosem puszczać, mieć żółto w dziobie* czy też *wiek trolejbusowy*).

Jako przykładowe niech posłużą cztery następujące ćwiczenia. Pierwsze dwa ćwiczenia są przeznaczone dla uczących się polszczyzny na niższych poziomach (A 1, A 2).

Ćwiczenie 1. Proszę wybrać właściwe słowo i wyjaśnić znaczenie uzupełnionego frazeologizmu.

1. *Niezwykli ludzie. Koledzy krwiodawcy to w większości ludzie w ..... wieku, między 30. a 50. rokiem życia („Polska. Głos Wielkopolski”)¹⁴.*

a) *sile;* b) *szczycie;* c) *pełni.*

2. *Każda pora życia ma sobie tylko właściwy charakter: dziecko jest słabe i niepewne, młodzieńiec śmiały i porywczy, ... męski cechuje powaga, a starość jest czasem zupełnej dojrzałości („Gazeta Poznańska”).*

a) *czas;* b) *okres;* c) *wiek.*

3. *Może za czasów księdza młodości ludzie dorastali szybciej, ale teraz dwunastolatek ma mleko ..... Nie jest przygotowany, by samemu rozwiązywać własne problemy. Ktoś musi mu w tym pomagać. I właśnie od tego są rodzice („Skarb w glinianym naczyniu”).*

a) *na wargach;* b) *pod nosem;* c) *na policzkach.*

¹⁴ Wszystkie zdania w tym ćwiczeniu są wyekscerpowane z NKJP. W nawiasach wskazuje się dokładny tytuł źródła.

4. Na wileńszczyźnie np. przyjmowano, że opieka pierwszego anioła stróża w istocie trwa dość krótko: od momentu chrztu (a więc nawet nie od chwili narodzin!) do czasu, aż człowiek osiągnie wiek ..... – czyli 33 lata (Pinezka.pl).

a) chrystusowy; b) jesusowy; c) Chrystusa.

5. Elit z pierwszego okresu transformacji już nie ma. Są to ludzie, z których połowa w tamtych latach nosiła ..... w zębach. Dla nich przeżycie wartości jako czegoś, co wpływa na widzenie świata, jest abstrakcją („Dziennik Bałtycki”).

a) śpionszki; b) koszulę; c) rajstopy.

6. A ty stary ..... sam się nie wychowujesz, tylko mamy ci trzeba? Nie jesteś za swój rozwój odpowiedzialny? Za to czy się karmisz, na co patrzysz, kogo naśladujesz? (www.forum.michalkiewicz.pl).

a) ogrze; b) pony; c) koniu.

7. Kiedy człowiek wchodzi w ..... życia, to oprócz zajmowania się wnukami powinien jeszcze zająć się także sobą („Gazeta Poznańska”).

a) jesień; b) zimę; c) lato.

8. Nie spuszczał wzroku z Marty. Stary ..... , pomyślała, niech sobie patrzy. Siwy, uszkodzony przez paraliż, ale na pewno jeszcze krzepki („Zakładnicy”).

a) cap; b) wróbel; c) pies.

Klucz:

1. w sile wieku – ‘ktoś, kto jest w pełni sił życiowych, nie jest już młody, a jeszcze nie jest stary (zwłaszcza o mężczyźnie)’.
2. wiek męski – ‘okres życia, w którym mężczyzna jest w pełni sił fizycznych i umysłowych’¹⁵.
3. mieć mleko pod nosem – ‘(o chłopcu) młody i niedojrzały’.
4. wiek chrystusowy – ‘trzydziesty, trzydziesty trzeci rok życia (zwłaszcza o mężczyźnie)’.
5. nosić koszulę w zębach – ‘być małym dzieckiem’.
6. stary koń – ‘o mężczyźnie dorosłym lub dorastającym chłopcu, zachowującym się infantylnie, jak dziecko’.
7. jesień życia – ‘okres starości człowieka’.
8. stary cap – ‘stary zniedołężniały, lubieżny, głupi, brzydki, nieprzyzwoicie się zachowujący wobec kobiet mężczyzna’.

Ćwiczenie 2. Proszę dopasować frazeologizmy z ramki do odpowiednich definicji, a następnie ułożyć z nimi zdania.

*trzeci wiek, mieć do szkoły pod górkę, zielone lata, wiek balzakowski,
stary malutki, matuzalemowy wiek, stary koń, mieć mleko pod nosem*

¹⁵ W NKJP oraz Internecie, spośród 104 kontekstów, gdzie użyto ZF *wiek męski* w jego tradycyjnej postaci formalno-znaczeniowej, w 76 kontekstach ujawnia się precyzowanie wieku mężczyzny w pełni sił fizycznych i umysłowych – ‘średni wiek’.

DZIECIŃSTWO	MŁODOŚĆ	WIEK ŚREDNI	STAROŚĆ
			
'mieć trudne dzieciństwo': _____ _____	'okres młodości': _____ _____	'wiek kobiety między 30. a 40. rokiem życia': _____ _____	'starość człowieka': _____ _____
'chłopiec zachowujący się zbyt poważnie na swój wiek; 'dziecko ubierane jak dorosły': _____ _____	'(o chłopcu) młody i niedojrzały': _____ _____	'o mężczyźnie dorosłym zachowującym się infantylnie, jak dziecko': _____ _____	'sędziwy wiek, lata późnej starości': _____ _____

Klucz:

DZIECIŃSTWO	MŁODOŚĆ	WIEK ŚREDNI	STAROŚĆ
'mieć trudne dzieciństwo': <i>mieć do szkoły pod górkę</i>	'okres młodości': <i>zielone lata</i>	'wiek kobiety między 30. a 40. rokiem życia': <i>wiek balzakowski</i>	'starość człowieka': <i>trzeci wiek</i>
'chłopiec zachowujący się zbyt poważnie na swój wiek; 'dziecko ubierane jak dorosły': <i>stary malutki</i>	'(o chłopcu) młody i niedojrzały': <i>mieć mleko pod nos</i>	'o mężczyźnie dorosłym zachowującym się infantylnie, jak dziecko': <i>stary koń</i> ¹⁶	'sędziwy wiek, lata późnej starości': <i>matuzalemowy wiek</i>

¹⁶ Trzeba zwrócić uwagę, że podmiotem może być nie tylko dorosły mężczyzna, lecz także dorastający chłopiec, zachowujący się infantylnie, jak dziecko. Lokalizacja ZF *stary koń* w obrębie grupy 'średni wiek' jest uwarunkowana jednak funkcjonowaniem tego ZF: spośród 202 kontekstów, w których osadzono ten frazeologizm w jego tradycyjnej postaci formalno-znaczeniowej, w 46 kontekstach jednoznacznie ujawnia się sem temporalny 'młodość'; w 99 zaś – sem temporalny 'średni wiek'. Np.: *Do dziś się tego filmu boję. Jako 36-letni stary koń oglądam go ciągle oczami 11-latka i budzę się czasami w nocy, bo mi się coś śni z udziałem bohaterki zamienionej w węża („Gazeta Wroclawska”).*

Kolejne dwa ćwiczenia mogą robić studenci już bardziej zaawansowani: ćwiczenie 3 – poziom B 1, B 2, ćwiczenie 4 – poziom C 1, C 2.

Zadaniem studentów w następnym ćwiczeniu jest prawidłowe uzupełnienie pustych miejsc, a następnie zdefiniowanie brakujących frazeologizmów. Każdy frazeologizm o znaczeniu temporalnym umieszczono w zdaniu (wydzielonym kursywą), wyekscerpowanym z NKJP. W przypisach podaje się dokładną nazwę źródła, z którego wzięto zdania zawierające brakujące frazeologizmy temporalne.

Ćwiczenie 3. Proszę wstawić w puste miejsca frazeologizmy z ramki, a następnie podać do nich definicje.

trzeci wiek, mieć mleko pod nosem, chrystusowy wiek, zielone lata, w sile wieku, stara malutka, nosić koszulę w zębach, stary cap, jesień życia

Moja (ewentualna) kochana rodzina

Za tydzień obchodzimy moje urodziny. *Będę miał wtedy 33 lata, a (1) ..... jest najlepszy na odnośnienie sukcesów*¹⁷. Więc postanowiłem nareszcie się zapoznać z rodziną mojej ukochanej Basi. Najwyższy czas. Chyba nie poniosę porażki, przecież to są moje urodziny! Ale denerwuję się już na zapas. No cóż, muszę dobrze wypaść w oczach moich ewentualnych krewnych, jeżeli chcę wejść do tej rodziny. Inaczej wpadnę w poważne tarapaty. Trzeba wszystko zapiąć na ostatni guzik. Urodzinowi goście będą na pewno wymagający.

Wczoraj z Baśką oglądałem jej rodzinny album. Na pierwszym zdjęciu ujrzałem swoją dziewczynę z ojcem. *Był to mąż (2) ....., potężnie zbudowany, rumiany i czarnobrewy, emanujący nieposkromioną mocą i zwierzęcą energią. Z pewnością niedobrze byłoby mieć w nim wroga, ale jeszcze niebezpieczniej przyjaciela. Pomyślałem, że muszę podczas rozmowy ostrożnie ważyć słowa, aby pozyskać zaufanie*¹⁸. Teraz ten poważny mężczyzna dźwiga już piąty krzyżyk na grzbiecie i jest naprawdę grubą rybą w naszym mieście. *Mimo że w latach 50. (3) ....., w latach 60. był szczyłem, w 70. studiował, a dopiero na progu lat 80. zaczął w polityce stawiać pierwsze kroki*¹⁹. Z następnego zdjęcia uśmiechał się do nas młodszy braciszek Baśki. *Niewątpliwie odziedziczył po swoich rodzicach najlepsze cechy urody obojga. Miał jeszcze (4) ....., lecz złoty puch na rumianych policzkach mile kontrastował z różową bielą skóry*²⁰. Obok niego stała dziewczynka o głębokim spojrzeniu. *„(5) ..... – mówi o Agatce pedagog szkolny Barbara Moskwa, bo dziewczynka próbuje naśladować świat dorosłych”*²¹, – skomentowała Basia zdjęcie swojej kuzynki. A to chyba babcia mojej

¹⁷ „Słowo Polskie. Gazeta Wrocławska”.

¹⁸ „Metamorfozy”.

¹⁹ „Gazeta Wyborcza”.

²⁰ „Metamorfozy”.

²¹ „Życie Warszawy”.

dziewczyny: jeszcze jest młoda na tym trochę pożółkłym biało-czarnym zdjęciu. Pochodzi z Krakowa, ale czas okupacji młoda dziewczyna, której jak i innym rówieśnikom – wojna skradła najpiękniejsze (6) ..... życia, spędziła w Warszawie²². Tam właśnie poznała swojego męża Stefana. Na ostatnim zdjęciu był leciwy już mężczyzna w otoczeniu kilku pań. „To mój stryjek Jan Dudzik. W kółko powtarza, że ewidentnym „mankamentem (7) .....” jest systematyczny ubytek sił fizycznych, które zostają w tyle za duchem²³. Ale w starym piecu jeszcze diabeł pali! Baby! Francowata słabość Dudzika. Jedna dała mu syfą w prezencie, druga okradła. Taki (8) ..... . Zawsze ma pełne ręce roboty²⁴. W tych dniach wujek znalazł ogłoszenie „57-letnia, kulturalna, zadbana, bez zobowiązań z duszą pozna pana o podobnych walorach, na wspólną podróż po utkanej złotymi liści ścieżce (9) ..... . Cel matrymonialny”²⁵. I wiesz co? Umówił się z nią na randkę!”.

No cóż, chyba będzie mi naprawdę wesoło w tej rodzinie. „Kochanie, oni Cię polubią, zobaczysz”, – powiedziała mi Basia. „Aby tylko nie lubili jak psy dziada w ciasnej ulicy”, – przeleciało mi przez głowę.

Klucz: chrystusowy wiek (1), w sile wieku (2), nosić koszulę w zębach (3), mleko pod nosem (4), stara malutka (5), zielone lata (6), trzeci wiek (7), stary cap (8), jesień życia (9).

Przy okazji studenci mogą nauczyć się też innych frazeologizmów (*najwyższy czas na coś, denerwować się na zapas, wejść do rodziny, zapiąć coś na ostatni guzik, dźwigać któryś (np. piąty) krzyżyk na grzbiecie, gruba ryba, stawiać pierwsze kroki, głębokie spojrzenie, mieć pełne ręce roboty, lubić kogoś jak psy dziada w ciasnej ulicy²⁶, coś przeleciało komuś przez głowę, przysłowie w starym piecu diabeł pali*), powtórzyć reguły łączliwości niektórych wyrazów (*odnieść sukces, ponieść porażkę, pozyskać zaufanie*).

Kolejne ćwiczenie jest oparte na błędnych definicjach oraz ilustracjach tekstowych, podanych przez ankietowanych. Zdania, wydzielone kursywą w tym ćwiczeniu, to przykłady napisane przez respondentów. W przypisie najpierw podaje się definicję tych przykładów (wydzielonych kursywą zdań) oraz inne ZF pasujące do treści kontekstu. Zadanie polega na ujawnieniu oraz poprawieniu błędów.

Ćwiczenie 4. W poniższym dialogu proszę znaleźć frazeologizmy osadzone w nieodpowiednich do ich znaczenia kontekstach oraz wytłumaczyć znaczenia bądź

²² „Zielone Brygady. Pismo Ekologów”.

²³ „Gazeta Poznańska”.

²⁴ „Gdzie jest droga na walne?”.

²⁵ „Dziennik Polski”.

²⁶ Tu też trzeba zwrócić uwagę studentów na różnicę struktury podobnych do siebie ZF: polskiego *lubić kogoś jak psy dziada w ciasnej ulicy* i ukraińskiego *любити як пес діда на перелазі* czy też rzadziej używany *любити як пси діда на вузькій стежці*.

sytuacje użycia tych frazeologizmów. Proszę zaproponować, gdzie jest to możliwe, inne frazeologizmy pasujące do tych kontekstów.

Przykład: W kontekście *Nasz dyrektor to stary koń, pracuje więcej niż my, mniej odpoczywa i chyba lepiej od nas wygląda* nie pasuje frazeologizm *stary koń* (znaczenie normatywne tego frazeologizmu: 'dorosły mężczyzna lub dorastający chłopiec, zachowujący się infantylnie, jak dziecko'). Zamiast tego frazeologizmu można użyć frazeologizm *stary, ale jary* o znaczeniu normatywnym 'ktoś niemłody, ale czerstwy, zdrowy, silny'.

Krzysztof: Cześć, Basiu! Co słyhać w pracy? Jak nasz dyrektor? Tęskni za mną?

Basia: Cześć, Krzysztofie! W pracy wszystko jak dawniej. *Nasz dyrektor to stary koń, pracuje więcej niż my, mniej odpoczywa i chyba lepiej od nas wygląda.*

Jak mija twój urlop? Przypominam sobie, że pojechałeś nad morze z kuzynem.

Krzysztof: Tak. Wczoraj wróciliśmy. Był to bajeczny wypoczynek! Tylko łyżką dziegiu w beczce miodu stała się kradzież pieniędzy Tomasza. Jednak los uśmiechnął się do niego. Kierownik hotelu, w którym zamieszkaliśmy, pomógł znaleźć złodzieja. Tak naprawdę to mieliśmy szczęście poznać tego kierownika. *On jest starym piernikiem, dużo wie i już go tak łatwo nie okłamiesz*²⁷.

Basia: To mieliście przygodę! Słuchaj, a twój kuzyn jest młodszy od ciebie?

Krzysztof: *Tomasz jest w wieku balzakowskim*²⁸. Ma cudowną córeczkę. Teraz właśnie spędza wakacje pod gruszą u babci. Po drodze wpadliśmy do niej.

A jak twoja babcia się czuje? Słyszałem o jakimś wypadku samochodowym.

Basia: *Moja babcia już stara malutka, boi się zostawać w domu sama, potrzebuje dużo uwagi*²⁹, zwłaszcza po tym zdarzeniu. *Ona miała wypadek samochodowy, ale nosi koszulę w zębach i tylko dlatego jest żywa*³⁰. Jakiś pan nie chciał poczekać, aż przejdzie ulicę. Omal jej nie zabił.

Krzysztof: To straszne! *Trzeba mieć chociaż troszeczkę współczucia do ludzi w sile wieku*³¹. Dobrze, że wszystko szczęśliwie się skończyło.

²⁷ *Stary piernik* – (błędne znaczenie) 'człowiek, który ma wielkie doświadczenie życiowe; starszy, już bardzo doświadczony człowiek' (SP). Zamiast tego ZF można użyć ZF *stary lis, wróbel, wyga* o znaczeniu 'człowiek doświadczony, sprytny, przebiegły'.

²⁸ *Wiek balzakowski* – (błędne znaczenie) 'po czterdziestce' (SP). Tu trzeba zwrócić uwagę, że tylko kobieta może być w *wieku balzakowskim* (30–40 lat). Zamiast tego ZF można użyć ZF *wiek męski* o znaczeniu 'okres życia, w którym mężczyzna jest w pełni sił fizycznych i umysłowych' albo ZF *w sile wieku* o znaczeniu 'ktoś, kto jest w pełni sił życiowych, nie jest już młody, a jeszcze nie jest stary (zwłaszcza o mężczyźnie)'.

²⁹ *Stary malutki/maleńki, stara malutka* – (błędne znaczenie) 'kiedy stary człowiek zachowuje się jak dziecko' (SP). Zamiast tego frazeologizmu można użyć wyrazu *zdzieciniała*.

³⁰ *Nosić koszulę w zębach* – (błędne znaczenie) 'być szczęśliwym' (SSM). Zamiast tego ZF można użyć ZF *w czepku urodzony, urodzić się w czepku* o znaczeniu 'o kimś mającym wielkie szczęście w życiu'.

³¹ *W sile wieku* – (błędne znaczenie) 'stary człowiek' (AP). Zamiast tego ZF można użyć ZF *trzeci wiek, jesień życia, starszy wiek, piękny wiek, późny wiek, późne lata, poważny wiek* lub też mniej frekwencyjne w NKJP ZF *ładny wiek, poważne lata, być dobrze w latach, być w latach, zaawansowany wiek, ktoś jest w zaawansowanym wieku, zaawansowany wiekiem, zaawansowany w latach* o znaczeniu 'okres starości człowieka', 'stary (człowiek)'.

Basiu, nasza Kasia miała chyba urodziny w zeszłym tygodniu. Jak było?

Basia: Wspaniale! Kasia tylko ciągle narzekała, że jej beztrioska młodość już minęła. Wiesz, co powiedziała na imprezie? „Czas wychodzić za mąż i rodzić dzieci. Trzeci wiek się zaczął”³². Mamy dużo zdjęć. Może masz ochotę na kawę jutro? Wpadnij do mnie.

Krzysztof: Świetnie!!! Mam też małą niespodziankę dla Ciebie. To jeszcze zadzwonię jutro. Cześć.

Basia: Cześć!

Zaproponowane ćwiczenia, naszym zdaniem, mogą ulepszyć poziom znajomości polskiej frazeologii, nie tylko temporalnej, wśród Ukraińców uczących się polszczyzny, a zarazem pomogą im pokonać możliwe bariery komunikacyjne, związane z brakiem kompetencji w zakresie stosowania frazeologizmów na określenie pojęć czasowych.

Wykaz skrótów

- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. 2000. Bańko, Mirosław (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MSF – Iglíkowska, Teresa, Kurkowska, Halina. 1966. *Mały słownik frazeologiczny. Czas. Przestrzeń. Ilość. Liczba. Stopień. Zeszyt 1*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- SFJP – Podlawska, Daniela, Świątek-Brzezińska, Magdalena. 2006. *Słownik frazeologizmów języka polskiego*. Bielsko-Biała: Park.
- SFWP – Bąba, Stanisław, Liberek Jarosław. 2001. *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SFwUTiA – *Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym*. 2003. Nowakowska, Alicja (red.). Wrocław: Wydawnictwo Europa.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2003. Dubisz, Stanisław (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WKS – Mosiołek-Kłosińska, Katarzyna, Ciesielska, Anna. 2001. *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- WSF – Lebda, Renarda. 2008. *Wielki słownik frazeologiczny*. Latusek, Arkadiusz (red.), Kraków: Wydawnictwo Naukowe Spółka Jawna.
- WSFJP – Müldner-Nieckowski, Piotr. 2003. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat Książki.

³² *Trzeci wiek* – (błędne znaczenie) ‘dojrzałość, wiek po młodości’ (SP). Zamiast tego ZF można użyć ZF *wiek balzakowski* o znaczeniu ‘wiek kobiety między 30. a 40. rokiem życia’ lub też ZF *wiek dojrzały, dojrzałe lata* o ogólniejszym znaczeniu ‘okres życia człowieka między wczesną młodością a starością’.

WSF PWN – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. 2005. Kłosińska, Anna i in. (red.), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Biibliografia

- Bąba, Stanisław. 2009. *Frazeologia polska. Studia i szkice*. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- Baraniwska, Oksana. 2007. Polsko-ukraińskie interferencje gramatyczne i leksykalne w nauczaniu języka polskiego jako obcego. W: *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej. Poznań, 8–11 czerwca 2006 roku*. Czermińska, Małgorzata (red.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. 747–753.
- Buttler, Danuta. 1975. *Frazeologia polska. Ćwiczenia dla cudzoziemców*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dąbrowska, Anna, Dobesz, Urszula, Pasięka, Małgorzata. 2010. *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Chachulska, Beata. 2005. Korpus języka polskiego w nauczaniu języka polskiego jako obcego. W: *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Garncarek, Piotr (red.). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 344–350.
- Dilna, Julia. 2010. Frazeologia polskich młodzieżowych tekstów literackich w nauczaniu Ukraińców. W: *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 2*. Zarzycka, Grażyna, Rudziński Grzegorz (red.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 439–445.
- Dilna, Julia. 2008. Frazeologizmy w polskiej prozie młodzieżowej. Problemy z recepcją odbiorcy ukraińskiego uczącego się polszczyzny. W: *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*. Miodunka, Władysław, Seretny, Anna (red.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 143–149.
- Dilna, Julia. 2011. Po nitce do szczęścia... Polskość a wielokulturowość, inwencja a konwencja we frazeologii polskich nagłówków prasowych (aspekt glottodydaktyczny). W: *Tożsamość na styku kultur. Tom 2. Zbiór studiów*. Masojć, Irena, Sokołowska, Henryka (red.). Wilno: Wydawnictwo „Edukologija”. 495–506.
- Dilna, Julia. 2011. Współczesny tekst literacki jako źródło polskiej frazeologii potocznej na zajęciach z języka polskiego jako obcego. W: *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców. T. 18. Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 3*. Grochala, Beata, Wojenka-Karasek, Magdalena (red.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 129–134.

- Dilna, Julia, Sahata, Julia. 2010. Frazeologia w programie studiów polonistycznych na Uniwersytecie Lwowskim oraz w materiałach egzaminów certyfikacyjnych z języka polskiego jako obcego. W: *Język jako obcy: problemy certyfikacji według standardów europejskich. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Lwów 23–24 kwietnia 2009 roku*. Tambor, Jolanta, Krawczuk Ała (red.). Lwów: Narodowy Uniwersytet Lwowski imienia Iwana Franki. 136–143.
- Gałkowski, Błażej. 2005. Korpus językowy w dydaktyce. W: *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Garncarek, Piotr. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 375–386.
- Kowalski, Władysław. 2005. „Książd pana wini, pan księdza...” – językowe ujęcie obyczajów i stosunków społecznych we frazeologizmach i przysłowiach. przyczynek do kształcenia kulturoznawczego na wyższym poziomie zaawansowania językowego. W: *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Garncarek, Piotr (red.). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 265–269.
- Krawczuk, Ała. 2011. *Leksykologia i kultura języka polskiego. W dwóch tomach*. Kijów: Firma „INKOS”.
- Krawczuk, Ała. 2012. Łączliwość wyrazów w nauczaniu Ukraińców (i nie tylko) języka polskiego. *Kwartalnik Polonicum*. 12: 19–30.
- Madeja, Agnieszka. 2007. Co należy wiedzieć, chcąc uczyć cudzoziemców frazeologii? W: *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*. Achteлик, Aleksandra, Tambor, Jolanta (red.). Katowice: Wydawnictwo Gnome. 71–78.
- Madeja, Agnieszka, Malejka, Jagna. 2001. Program komputerowy jako pomoc w nauczaniu frazeologii polskiej. w: *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*. Cudak, Romuald, Tambor, Jolanta (red.). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 417–421.
- Mazanek, Anna. 2005. Urok warsztatów literackich jako formy polonistycznego kształcenia cudzoziemców. W: *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Garncarek, Piotr. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 270–274.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego. <http://nkjp.pl>.
- Nikołajczuk, Krystyna. 2013. Kompetencja rodzimych użytkowników polszczyzny oraz obcokrajowców (Ukraińców) w zakresie stosowania polskiej frazeologii temporalnej. W: *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców, t. 20*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 83–92.
- Nowakowska, Alicja. 2004. Rola frazeologii w nauczaniu cudzoziemców języka polskiego. W: *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z między-*

- narodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”. Dąbrowska, Anna (red.). Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. 295–298.
- Pałka, Patrycja, 2004. Związki frazeologiczne w perspektywie glottodydaktycznej. W: *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*. Dąbrowska, Anna (red.). Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. 299–305.
- Pięcińska, Anna. 2006. *Co raz wejdzie do głowy – już z niej nie wyleci, czyli frazeologia prosta i przyjemna*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Rabczuk, Anna. 2011. Podbić oko czy serce, zdobyć pół Europy czy kobietę – jak mówimy o miłości po polsku (idiomy o miłości). W: *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców 17. Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 3*. Grochala, Beata, Wojenka-Karasek, Magdalena (red.). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 145–154.
- Rabczuk, Anna, Kuś Katarzyna. 2009. Od zmierzchu do świtu – nietarantinowska frazeologia. *Kwartalnik Polonicum*. 8: 42–44.
- Rybicka, Elżbieta. 1993. *Nie taki diabeł straszny. Podręcznik frazeologii polskiej dla obco-krajowców*, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sahata, Julia. Świadomość normy frazeologicznej w zakresie związków zawierających nazwy zwierząt (na przykładzie ankiety przeprowadzonej wśród studentów polonistyki lwowskiej oraz uczelni polskich). W: *Forum glottodydaktyków* (w druku).
- Trębska-Kerntopf, Anna. 2005. „Kto czyta, nie błądzi” – o różnych stylach czytania ze zrozumieniem tekstu autentycznego w nauczaniu języka polskiego jako obcego (na przykładzie aforyzmu). W: *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Garncarek, Piotr (red.). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 430–439.
- Zarzycka, Grażyna. 2012. Kultura popularna w polskich skrzydlatych słowach. W: *Kultura popularna w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. Garncarek, Piotr, Kajak, Piotr (red.). Warszawa: Wydawnictwo Polonicum. 205–220.
- Zarzycka, Grażyna. 2010. Skrzydlate słowa w procesie nauczania języka polskiego jako obcego. Propozycje programowe. W: *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Materiały z Konferencji Naukowej*. Garncarek, Piotr, Kajak, Piotr, Zieniewicz, Andrzej (red.). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 121–142.
- Білоноженко, Віра, Гнатюк, Ірина. 1989. *Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*. Київ: Наукова думка.
- Кравчук, Алла. 2005. Новий тип дефініцій фразеологізмів у польських словниках. *Проблеми слов'янознавства*. 55: 181–196.

- Кравчук, Алла. 2010. Фраzeологія у викладанні польської мови як іноземної. В: *Мовознавчі студії. Випуск 2. Фраzeологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського)*. Іваночко, Костянтин та ін. (ред.). Дрогобич: Посвіт. 214–219.
- Ніколайчук, Христина. 2012. „Jesień życia” в мовній картині світу поляків. В: *Слов'янський збірник. Випуск XVII. Частина 2*. Кондратенко Наталія (ред.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 128–134.
- Сагата, Юлія. 2009. Анімалістична фраzeологія у вивченні мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 4: 157–172.
- Тепляков, Іван. 1987. Денотативний і сигніфікативний аспекти значення у смисловій структурі кількісних фраzeологізмів чеської мови. *Проблеми слов'янознавства*. 35: 82–87.
- Тепляков, Іван. 1988. Типи смислової структури кількісних фраzeологізмів та їх знакова функція у чеській мові. *Проблеми слов'янознавства*. 37: 41–47.
- Тепляков, Іван. 1990. До проблеми розмежування системної і функціональної фраzeології. *Проблеми слов'янознавства*. 41: 54–61.
- Тепляков, Іван. 2005. Фраzeологічна семантика (на матеріалі деяких слов'янських мов). *Проблеми слов'янознавства*. 55: 156–163.

HIGH TIME FOR PHRASEOLOGY

Teaching Polish phraseological units expressing time-related notions in the Ukrainian environment

Summary

The paper is devoted to research on the knowledge on the norm regarding selected Polish phraseological units expressing time-related notions in the Ukrainian native speakers who are learners of Polish as a second language. Phraseological competence has been analysed mostly on the questionnaire material. The study revealed which phraseological units belonging to the analysed group may cause problems for such learners. The article contains various kinds of activities which can be used in order to improve Ukrainian students' ability to use such units.